

Загальні положення цивільного права

Таким чином, здається можливим погодитись з твердженням про те, що “безготівкових грошей” не буває; гроші можуть бути тільки готівковими, тому й розрахунків “безготівковими грошима” не має й бути не може [17,с.311-312].

Після дослідження поняття та правової природи “готівки” й так званих “безготівкових грошей”, доречно зазначити, що майже єдиним, що об’єднує їх є те, що і готівка і кошти на банківських рахунках є носіями майнового права. Суб’єкти цих зобов’язальних правовідносин набувають право вимоги на дії інших осіб.

Література

1. Проект Цивільного кодексу України // Укр. право. – 1999. – № 1.
2. Гражданский кодекс Российской Федерации. Части первая и вторая. – М.: Новая Волна, 1996.
3. Белов В.А. Банковское право России: теория, законодательство, практика: Юридические очерки. – М., 2000.
4. Новоселова Л.А. Проблемы гражданско-правового регулирования расчетных правоотношений / Докт. дис. – М., 1997.
5. Юридическая энциклопедия / Под ред. М.Ю. Тихомирова. М., 1997.
6. Гражданское право: Учебник. Ч.1 / Под ред. Ю.К. Толстого, А.П. Сергеева. М.: ТЕИС, 1996.
7. Ефимова Л.Г. Банковские сделки: право и практика. – М., 2001.
8. Ефимова Л. Правовые проблемы безналичных денег // Хозяйство и право. – 1997. – № 1.
9. Там само.
10. Ефимова Л. Правовые проблемы безналичных денег // Хозяйство и право. – 1997. – № 2.
11. Ефимова Л.Г. Банковские сделки: право и практика. – М., 2001.
12. Ефимова Л. Правовые проблемы безналичных денег // Хозяйство и право. – 1997. – № 1.
13. Потяркин Д. Безналичные деньги – имущество? // Хозяйство и право. – 1997. – № 3.
14. Валева Р. Проблемы управления банком: взгляд изнутри // Бизнес и банки. – 1996. – №30.
15. Тараканов С. Информационная природа безналичных денег // Хозяйство и право. – 1998. – № 9.
16. Новоселова Л.А. Денежные расчеты в предпринимательской деятельности. – М.: Юринфор, 1996.
17. Белов В.А. Банковское право России: теория, законодательство, практика: Юридические очерки. – М., 2000.
18. Там само.

Хатнюк Ч.С.,

ад’юнкта кафедри цивільного права

Національної академії внутрішніх справ

України, м. Київ

ПРАВОВА ПРИРОДА ОСПОРЮВАНИХ ПРАВОЧИНІВ

В Україні гарантується єдність економічного простору, вільне пересування товарів, послуг і фінансових засобів, підтримка конкуренції, свобода економічної діяльності. Кожен має право на вільне використання своїх здібностей і майна в підприємницькій та іншій не забороненій законом діяльності. Однак здійснення принципу “свободи економічної діяльності” не повинно порушувати права, свободи і законні інтереси інших осіб. З цієї ціллю законом передбачаються певні обмеження при здійсненні будь-якої економічної діяльності. Правочини

в момент їх вчинення повинні чітко відповідати зазначеним законом вимогам, а інакше виникають підстави для визнання їх недійсними [8].

Коли правочин відповідає всім вимогам закону та всім тим умовам, які самі учасники правочину передбачають для його дійсності, тоді він визнається дійсним і вносить ті зміни в юридичні відносини, на які спрямований, а також встановлює відповідні обов'язки. Не дивлячись на те, що при вчиненні правочину, на думку його учасників, ними дотримуються всі вимоги законодавства та умови дійсності правочину, виникають питання чи в повній мірі правочин відповідає умовам свого існування. Таким чином розглядається дійсність чи недійсність правочину.

Недійсність – це правова категорія, тобто право не визнає юридичної сили за певними діями чи документами. Недійсність правочину виявляється в тому, що правочин недійсний від моменту самого існування правочину; або він стає недійсним з часом, тоді як спочатку був дійсним; або ж він сам по собі дійсний, але може бути оскаржений в суді.

В першому випадку недійсність правочину від початку – нікчемність виникає, коли при вчиненні правочину порушують будь-яку суттєву належність до ознак дійсності правочину. В цьому випадку недійсність правочину співпадає з моментом його виникнення і судового рішення про визнання його недійсності не потрібно (п.2 ст.216 ЦК України). Нікчемними називаються такі правочини, які з моменту їх вчинення не породжують, передбачених ними, правових наслідків. На нікчемність правочину можуть посилатися і вимагати в судовому порядку застосування наслідків його недійсності будь-які зацікавлені особи.

В другому випадку недійсність правочину настає внаслідок виникнення обставин, що несумісні з існуванням правочину. Нікчемний правочин, виконання якого не почато ні однією зі сторін, не веде до юридичних наслідків. Разом з цим, якщо сторони мають намір виконувати нікчемний правочин, будь-яка зацікавлена особа, правам якої здійснення цього правочину може скласти загрозу, має право пред'явити позов на заборону вчинення правочину як дії, що порушує його права. Закон передбачає можливість визнання судом, у виключних випадках, нікчемний правочин дійсним (п.2 ст.216 ЦК України).

В третьому випадку недійсність правочину доводиться в судовому порядку, якщо не було порушено ознак дійсності правочину при його вчиненні, а особа бажає переконатись в протилежному, то їй надається право оскаржити це в суді. Іншими словами, якщо недійсність правочину прямо не встановлена у законі, але одна із сторін або інша зацікавлена особа заперечує його дійсність на підставах, встановлених законом, такий правочин може бути визнаний судом недійсним (п.3 ст.216 ЦК України).

Діюче законодавство поділяє всі недійсні правочини на два види: нікчемні та оспорювані правочини. Н.С. Ландкоф, серед недійсних угод розрізняє нікчемні та оскаржні. До нікчемних відносяться такі, які суд зобов'язаний визнати недійсними з моменту їх укладення незалежно від прохання про це сторони. Якщо таку угоду буде розглядати суд з будь-яких причин, то він зобов'язаний, навіть проти бажання сторін, визнати її недійсною. До оскаржних відносяться такі угоди, які суд може визнати недійсними також з моменту їх укладення, але лише по заяві сторони [1, С.61].

С.І. Вільнянський поділяв недійсні угоди на: нечинні та заперечні. Під нечинною угодою слід розуміти таку угоду, яка визнається недійсною, незалежно від того, заперечують її сторони чи ні. Сам суд зобов'язаний за власною ініціативою визнати таку угоду недійсною. Під заперечними слід розуміти такі угоди, які визнаються недійсними лише у тому випадку, коли зацікавлена сторона оспорує угоду. До них належать правочини, які не відповідають волі сторін. Так як юридично угода є волевиявленням, то наявність свідомої волі є необхідною умовою дійсності угоди [2, С.152,154].

Загальні положення цивільного права

Новицький І.Б. вважав, що держава відносить до однієї групи більш важливі випадки, коли угода неможлива з точки зору інтересів держави (якщо укладена угода направлена на нанесення шкоди державі) - угода визнається недійсною незалежно від прохання її учасників, а в іншу групу відносить випадки, коли держава визнає їх за менш важливі з точки зору інтересів суспільства (угода вчинена під впливом погроз), отже, угода визнається недійсною лише при заяві одного з учасників угоди чи відповідного органу [3, С.69].

С. Зінченко і Б. Газарьян, критикуючи положення ЦК РФ про нікчемні угоди, пропонують максимально обмежити коло нікчемних угод за рахунок розширення кола заперечних. Ними зазначалось, що практично корисним було б таке законодавче рішення даного питання, за яким в якості загального положення угоди, що не відповідає вимогам закону чи іншим нормативним актам, визнавались би заперечними. В якості виключення оптимальний тільки конкретний перелік угод і ознак, за якими вони визнаються за законом нікчемними. Але визнавати заперечні та нікчемні угоди недійсними повинен тільки суд [4, С.121].

У деяких юристів виникає питання чи взагалі повинен існувати поділ правочинів на нікчемні та заперечні. Протилежні поняття “дійсної угоди” та “недійсної угоди” не повинні перетинатися хоча б за правилами формальної логіки. Це означає, що не повинно існувати угод, які відносилися одночасно і до дійсних і до недійсних. Однак всі недійсні угоди діляться на: нікчемні та оспорювані. Законодавець називає оспорювані угоди одним із видів недійсних угод. В той же час законодавець не відмовляє оспорюваним угодам в юридичній силі до вирішення питання про їх дійсність чи недійсність судом. Виникає протиріччя: оспорювані угоди є дійсними і одночасно одним із видів недійсних угод [5, С.107]. З цим твердженням можна і не погодитись, адже угода називається оспорюваною в силу того, що її дійсність підтверджується у судовому порядку і лише після винесення рішення суду визнається недійсною угодою, а оспорюваність виступає підставою визнання її недійсною. Класифікація підстав недійсності – нікчемності та оспорюваності угод потребує конкретизації з врахуванням існуючої практики і є очевидним доказом непростого співвідношення договору і закону [6, С.34].

У вітчизняній цивілістиці існує інший підхід до поділу недійсних правочинів на нікчемні та оспорювані, в основі якого лежить не значимість чи характер інтересів, а особливості самого правочину. Лише специфіка недійсного правочину, може віднести його до групи нікчемних чи заперечних правочинів.

Якщо недійсність правочину прямо не впливає із закону або інших правових актів, але один із учасників або інша зацікавлена особа заперечує його дійсність, то такий правочин може бути визнаний оспорюваним (відносно недійсним, заперечним) правочином (п.3 ст.216 ЦК України).

Оспорювані правочини – це правочини з вадами волі. Такі правочини визнаються недійсними внаслідок того, що волевиявлення відтворює не волю учасника правочину, а волю будь-якої іншої особи, яка впливає на учасника правочину. Тому законодавство передбачає підстави, для їх оскарження з причини або неповноцінності самої волі особи, яка вчиняла правочин, або, зважаючи на вплив різних тяжких обставин, що склалися при формуванні волі. Наявність правильно сформованої внутрішньої волі й адекватне її вираження у волевиявленні, в їх нерозривній єдності є обов'язковою умовою дійсності правочину [7, С.201].

Правочини з вадами волі можна поділити на правочини, які вчинені без внутрішньої волі на вчинення правочину та правочини, в яких внутрішня воля сформувалася неправильно. Без внутрішньої волі вчиняються правочини під впливом насильства, погрози, зловмисної домовленості представника однієї сторони з іншою стороною, а також дієздатною особою, яка не усвідомлювала значення своїх дій або не могла керувати ними. В цих випадках волевиявлення

потерпілої сторони не відповідає її дійсній волі, або вона взагалі позбавлена можливості діяти згідно своєї волі і в своїх інтересах, тому такі правочини, може бути визнано судом недійсними за позовом потерпілих. До оспорюваних правочинів, в яких внутрішня воля сформувалась неправильно, відносяться правочини вчинені під впливом помилки, обману (обдурювання, ошукання) та кабальні правочини (під впливом тяжких обставин).

Цивільний кодекс передбачає наступні види оспорюваних правочинів в залежності від підстав їх недійсності: а/ правочин, вчинений юридичною особою, який вона не мала права вчиняти (ст.228); б/ правочин, що вчинений неповнолітньою фізичною особою за межами її дієздатності (п.2 ст.223); в/ правочин, який вчинений особою, що обмежена у дієздатності, за межами її дієздатності (п.2 ст.224); г/ правочин, що вчинений без згоди органу опіки та піклування (ст.225); д/ правочин, що вчинений дієздатною особою, яка у момент його вчинення не усвідомлювала значення своїх дій або не могла керувати ними (ст.226); е/ правочин, який вчинений під впливом помилки (ст.230); є/ правочин, який вчинений під впливом обману (ст.231); ж/ правочин, який вчинений під впливом насильства (ст.232); з/ правочин, що вчинено в результаті зловмисної домовленості представника однієї сторони з іншою стороною (ст.233); и/ правочин, який вчинений під впливом тяжкої обставини (ст.234); і/ фіктивний та удаваний правочин (ст.ст.235-236).

Очевидним є те, що деякі види оспорюваних правочинів до недавнього часу відносились до нікчемних правочинів: правочин, що вчинений неповнолітньою особою за межами її дієздатності (ст.51 ЦК УРСР і ст.223); правочин, що вчинений без згоди органу опіки та піклування (ст.225); фіктивні та удавані правочини (ст.58 ЦК УРСР і ст.235, ст.236), то тепер ці види відносяться до оспорюваних правочинів, хоча можливо ці нові положення вимагають доопрацювання. Але чому положення окремих статей (ст. 223 і ст. 224) називають деякі правочини нікчемними, а вже при виникненні певних обставин вони стають оспорюваними. Можливо на даному етапі розвитку цивільного законодавства законодавець дійшов до висновку, що їх дійсність повинен визначати суд, беручи до уваги кожен випадок окремо і це полегшить вирішення проблем, які виникають на практиці. Саме чіткість розмежування підстав недійсності правочинів допоможе судам при розв'язанні конкретного спору.

Література

1. Ландкоф С.Н. *Основи цивільного права.* – К.: Радянська школа, 1948.
2. Вільнянський С.І. *Радянське цивільне право.* – Х., 1966.
3. Новицький І.Б. *Сделки. Исковая давность.* – М., 1954.
4. Зинченко С., Газарьян Б. *Ничтожные и оспоримые сделки в практике предпринимательства // Хозяйство и право.* – 1997. – №2.
5. Томилин А. *Ничтожные и оспоримые сделки: трудности правоприменительной практики // Хозяйство и право.* – 1998. – №8.
6. Соцура Л.В. *Соотношение договора и закона. // Юрист,* – М., 2001. – №2.
7. *Гражданское право. Часть первая / Под ред. А.Г. Калпина, А.И. Масляева.* – М.: Юрист, 2001.
8. *Проект ЦК України від 25 серпня 1996р. зі змінами, прийнятий ВРУ в третьому читанні 2001р. ст.204, ст.205.*